

Mr. Semir HADŽIMUSIĆ

STEĆCI NA PODRUČJU OPĆINE LUKAVAC

Sažetak

Stećci, bosanski srednjovjekovni kameni nadgrobnici, okamenjeni svjedoci vremena, naši su najznačajniji spomenici kulturno-historijskog naslijeđa srednjeg vijeka. Specifičan su izraz kulturnog i društveno-ekonomskog stanja srednjovjekovnog čovjeka.

Prema dosadašnjoj stručnoj i naučnoj literaturi područje općine Lukavac ima svega nekoliko nekropola srednjovjekovnih bosanskih nadgrobnika – stećaka. Dakle, dosadašnja saznanja su upućivala da je ovo područje vrlo siromašno sa stećcima, što bi značilo da ima relativno skromnu srednjovjekovnu prošlost.

U ovom radu se prvi put daje detaljan pregled dosadašnjih poznatih i nepoznatih saznanja u literaturi i određenim terenskim istraživanjima stećaka na području općine Lukavac.

Ključne riječi: *Stećci, srednji vijek, kameni nadgrobni spomenici, Mramor, Lukavac, Brijesnica, Šikulje*

Uvodna razmatranja

Na Tuzlanskom kantonu, na čijem području ima oko 180 nekropola, najviše stećaka se nalazi na teritoriji općina Kladanj, Živinice i Kalesija, gdje su pronađeni neki od najmonumentalnijih primjeraka.

U pogledu oblika stećaka, na području Tuzlanskog kantona najčešće susrećemo stubove i sljemenjake. Ukrasi su slični kao i u ostalim krajevima Bosne i Hercegovine, ali treba istaći nerijetku upotrebu motiva polumjeseca (najviše u općini Živinice), križa i štapa. Natpise susrećemo na sljedećim nekropolama (Banovići Selo, Banovići; Đurđevik, Živinice; Vražići, Čelić; Sapna; Kalesija, Gornja Međeđa, Gradačac).

Trenutno, pet nekropola na Tuzlanskom kantonu ima status nacionalnog spomenika Bosne i Hercegovine. To su nekropole: „Banovići Selo“, općina Banovići, „Olovci“ kod Kladnja, „Stare kuće“ u Donjim Breškama, Grad Tuzla, „Jasik“ u selu Gračanica, općina Živinice, „Mramorje“ i „Strane“ u Bulatovcima, općina Kalesija.

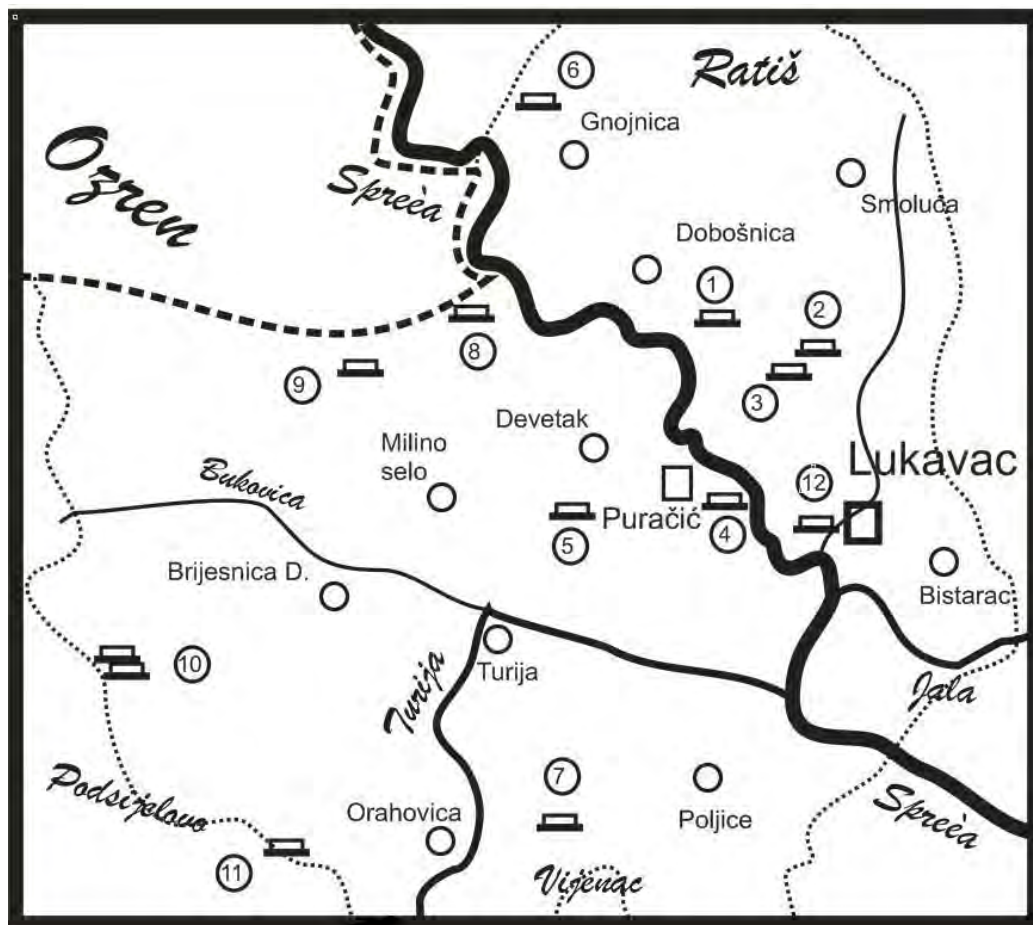
Područje općine Lukavac se ne može pohvaliti po količini nekropola sa stećcima. U najpoznatijoj relevantnoj literaturi koja obrađuje ovu problematiku (Šefik Bešlagić, Stećci, kataloško-topografski pregled i Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine) do sada su evidentirana svega dva lokaliteta sa stećcima. Šefik Bešlagić evidentira

postojanje nekropole u Brijesnici Gornjoj i usamljenog stećka u Babicama Gornjim, dok Nada Miletić u Arheološkom leksikonu navodi samo nekropolu u Brijesnici.

Ovim istraživanjem pregledana je sva dostupna i relevantna literatura, vršena su određena ispitivanja i rekognosciranja na terenu. Utvrđeno je da su na najmanje dvanaest lokaliteta na području današnje općine Lukavac postojali i/ili još uvijek postoje stećci. Shodno tome, ovo je prvi korak za dalja istraživanja.

Pregled lokaliteta sa stećcima

Na području općine Lukavac nalazimo dvanaest lokaliteta sa stećcima. Nekoliko je nekropola, a drugo su usamljeni stećci. U nastavku slijedi pregled po lokalitetima:

Sl. 1. Karta rasprostranjenosti stećaka na području općine Lukavac¹

¹ Prema podacima autora, kartu priredio mr. sc. Rusmir Djedović, Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa TK.

Pregled lokaliteta označenih na karti:

1. Usamljeni stećak u Prlinama, Šikulje
2. Nekropola stećaka Glib, Šikulje
3. Usamljeni stećak na lok. Kamen, Šikulje
4. Nekropola stećaka Barice, Puračić
5. Nekropola Smrekovac – Selište, Puračić
6. Nekropola između Berkovice i Miričine
7. Usamljeni stećak na lok. Mramor, Babice Gornje
8. Stećak na seoskom groblju, Krtova
9. Nekropola stećaka, Vasiljevci
10. Nekropola stećaka Mramor, Brijesnica Gornja
11. Stećci na brdu Kvruga, između Brijesnice Gornje i Seone
12. Stećak (izmješten) u parku ispred doma kulture u Lukavcu

I Usamljeni stećak u Prlinama, Šikulje

Postojanje stećka u Prlinama, zaseoku naselja Šikulje, evidentira prof. dr. Salih Kulenović u svojim etnološkim istraživanjima naselja na području površinskog kopa Šikulje koncem 80-tih godina xx. stoljeća.² Navedenim istraživanjima je evidentirano da se u Prlinama u neposrednoj blizini osnovne škole nalazi jedan stećak. Dalje je detaljnije lociran, zabilježeno je da se stećak nalazi na uzvišenju iznad njive Vodice i da je smješten u gusto obrasloj šikari.

Po obliku stećak je sanduk, a kako autor ističe isti je *polomljen* te nema ukrasa ni natpisa. Vlasnik zemljišta na kojem se nalazi stećak tada je bio Fehim Mujakić iz Šikulja.³

II Lokalitet Glib kod Šikulja

Na lokalitetu Glib, između Oštrog Brda i Šikulja ranije je evidentirano postojanje kamenih nadgrobnika – stećaka. Stećci na Glibu bili su zabilježeni samo u gore pomenutim istraživanjima područja površinskog kopa Šikulje. U pogledu istih navodi se samo jedan podatak: *Prema kazivanjima ovdje je bilo nekoliko kamenova oblika sanduka.*⁴ Ipak iz njega crpimo značajan podatak o mogućnosti postojanja nekropole sa više stećaka.

Prema istraživanjima koje je autor ovog rada sproveo na terenu u Šikuljama 25. oktobra. 2015. godine, utvrđeno je da se na ovom lokalitetu u gusto obrasloj šikari i šumi, nalazi nekoliko starih nišana sa turbanom, koji prema karakteristikama

² Salih Kulenović, Etnološka razmatranja stanovništva i naselja na području površinskog kopa Šikulje, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, br.16., Tuzla 1991., 38.

³ Isto, 38.

⁴ Isto.

Podsjećaju na one iz osmanskog perioda. Nišani su djelomično oštećeni te utonuli u zemlju. Međutim, na ovom lokalitetu tom prilikom nisu registrovani stećci.

III Usamljeni stećak na lokalitetu Kamen, Šikulje

Kulenović je u svojim istraživanjima zabilježio i postojanje treće lokacije koju je korisno pomenuti s aspekta istraživanja stećaka. Naime, radi se o lokalitetu njive „Kamen“, na kojoj je nekada postojao jedan stećak. Pomenuti lokalitet se nalazi iznad nekropole na lokalitetu „Glib“, također u Šikuljama.⁵

S obzirom da se radi s arheološkog stanovišta aktivnom toponimu naziva „Kamen“, moguće je da se na istom nalazilo i više stećaka.

Pri terenskim istraživanjima Šikulja, od 25. oktobra 2015. godine, boraveći na lokalitetu „Kamen“, iznad gore pomenutog lokaliteta „Glib/Glibovi“, nije utvrđeno postojanje stećka. Ipak, od mještana Safeta Pašića, doznali smo da se stećak zaista nalazio na lokalitetu Kamen, da je po obliku bio sanduk, približnih dimenzija: 2m dužine, 1m širine i 40cm visine, bez natpisa i ukrasa. Pašić navodi da je stećak dijelom ili u potpunosti uništen, a potom i izmješten tokom ratnog perioda 1992. - 1995. godine.⁶

IV Nekropola Barice, Puračić

Podatke o ovoj nekropoli nam donosi Mihad Sakić, profesor historije iz Puračića, općina Lukavac. Profesor Sakić ističe da bi na lokalitetu „Baričko brdo“ Barice u Puračiću trebala da se nalazi nekropola sa desetak stećaka. Isto tako, napominje da je ovaj lokalitet prije posljednjeg rata (1983. god.) istraživao arheolog Svetozar Marković.

O detaljima pomenutog istraživanja te o trenutnom stanju ove potencijalne nekropole za sada nemamo više podataka.⁷

V Nekropola Smrekovac – Selište, Puračić

Nekropola na lokalitetu „Smrekovac“ nalazi se na putu koji iz Puračića vodi za Milino Selo, općina Lukavac. Prema kazivanju mještana na ovom lokalitetu je utvrđeno postojanje nekoliko starih kamenih nadgrobničkih spomenika, stećaka i nišana.⁸

I ovaj lokalitet zahtjeva detaljna rekognosciranja i istraživanja.

⁵ Isto.

⁶ Podaci Safeta Pašića, 1940. god., dati autoru ovog rada u Šikuljama 25. oktobra 2015.

⁷ Podaci Mihada Sakića, prof., dati autoru ovoga rada 27. aprila 2015. godine.

⁸ Isto.

VI Nekropola između Berkovica i Miričine

Postojanje nekropole na lokalitetu između naselja Berkovica, općina Lukavac i Miričina, općina Gračanica registrira Ambrozije Benković sada već davne 1970/71. godine. Benković na svojeručno crtanoj *Arheološkoj karti područja Spreče* koja se nalazi u njegovoj publikaciji Tuzlansko područje negda i sada, pod brojem 12. je ucrtao lokalitet sa grobljem, kojeg je docnije objasnio pod nazivom „stećci između Miričine i Berkovica“.⁹

Pomenuti, kao i drugi lokaliteti zaslužuju detaljna stručna istraživanja.

VII Usamljeni stećak na lokalitetu Mramor, Babice

Sl. 2. Usamljeni stećak na lok. Mramor, Babice

Usamljeni stećak se nalazi na lokalitetu „Mramor“ u naselju Babice, cca sedam kilometara zračne linije jugozapadno od Lukavca. Postojanje ovog nadgrobnika prvi evidentiraju Šefik Bešlagić i Ambrozije Benković, 1971. godine.

Bešlagić: *Na lokalitetu Mramor, oko 500m jz od sela nalazi se osamljeni stećak u obliku stuba.*¹⁰
Benković: *Kod sela Babica ima Gradina, nema nikakvih tragova, na mjestu zvanom Marmor ima jedan kamen, visok uspravan poput čovjeka.*¹¹

Ovaj stećak nije evidentiran u Arheološkom leksikonu Bosne i Hercegovine 1988. godine. Ipak, isti prema dosadašnjim spoznajama i danas postoji. Lokalitet s ovim toponimom „Mramor“ ukazuje na mogućnost da tu postoji ili da je postojao ne samo jedan stećak, nego i nekropola stećaka.¹²

Istraživačkim radom na terenu brda Mramor u Babicama Gornjim koncem maja 2015. godine utvrđeno je pravo stanje ovog dobra naslijeđa. Radi se dakle o stećku oblika stuba, koji ima postolja. Ukupna visina stećka je 1.5 m, dok širina varira između 43 i 45 cm. Visina od postolja do gornjeg završetka/svoda iznosi 94 cm. Širina postolja jeste 74 cm, dok je visina istog na desnoj strani 45 cm, dok je lijeva strana postolja

⁹ Ambrozije Benković, Tuzlansko područje negda i sada. S posebnim obzirom na vjerske prilike, Županja-Đakovo 1971., 108.-109.

¹⁰ Šefik Bešlagić, Stećci, kataloško-topografski pregled, Sarajevo 1971.,

¹¹ Ambrozije Benković, Tuzlansko područje negda i sada. S posebnim obzirom na vjerske prilike, Županja-Đakovo 1971., 108.-109.

¹² Toponim „Mramor“, koji se nalazi između sela Treštenice i Babica Gornjih, navodi se i u radu prof. Munise Kovačević, Stare nekropole na području općine Banovići. Munisa Kovačević, *Stare nekropole na području općine Banovići*, Baština sjeveroistočne Bosne, br. 2. Časopis za baštinu, kulturno - historijsko i prirodno naslijeđe, Tuzla 2010., 139.-145.

oštećena. Debljina stećka je 25 cm (postolje), i 18 - 20 (stub). Stećak je orjentiran u smjeru Z-I.

Za stećak u Babicama vezuju se neka od tradicionalnih predanja kada su u pitanju stećci. Spominju se tragični svatovi, okamenjena mlada, odnosno tzv. „Djevojački kamen“. Navedeni stećak nema jasno vidljivih ukrasa ni natpisa. Nažalost isti je oštećen, kako uticajem sila prirode, tako i ljudskom rukom. Na njemu je ucrtan kružni znak, što označava trasu šumskog puta. Potrebno je poduzeti mjere zaštite.

VIII Stećak na seoskom groblju, Krtova

Postojanje ovog „stećka“ utvrdili su Milenko S. Filipović i Đoko Mazalić u svojim istraživanjima manastira Ozrena iz davne 1951. godine. Oni navode slijedeće: *Krtova; na seoskom groblju dugačak kamen bez ikakva znaka, možda je stećak. Selo ima i „kužno“ groblje.*¹³

Rad Filipovića i Mazalića predstavlja najstarija istraživanja u kojima je ukazano na postojanje stećaka na području današnje općine Lukavac.

IX Nekropola u Vasiljevcima

U Vasiljevcima, na kosi južno (desno) od Lukavca a prema Gradini i Crkvini, kraj kolskog puta Maglaj – Puračić, Milenko S. Filipović i Đ. Mazalić u radu objavljenom 1951. godine evidentiraju dva stećka. Po obliku jedan je sljemenjak, a drugi, kako ističu – “ravan“. Mještani ih zovu „Džinov kamen“.¹⁴

X Nekropola Mramor, Gornja Brijesnica

Ova nekropola je prvi put spomenuta u radu Milenka S. Filipovića iz 1952. godine, kada on samo kratko navodi da je na *Molitvištu* u Brijesnici mjesto *Mramor* sa desetak stećaka.¹⁵

Nekropolu na lokalitetu „Mramor“ evidentira i poznati bosansko-hercegovački istraživač stećaka Šefik Bešliagić 1971. godine te navodi slijedeće: *U Gornjoj Brijesnici, na lokalitetu Mramor, oko 2 km jugozapadno od sela, nalazi se nekropola sa 15 stećaka (14 sanduka i 1 stub).*¹⁶

Na ovoj nekropoli se prema podacima iz literature nalazi za sada najveći broj stećaka na području općine Lukavac. Postojanje ove nekropole te isti broj stećaka na

¹³ Milenko S. Filipović i Đorđe Mazalić, Manastir Ozren, Spomenik SAN, Beograd 1951., 91.; Milenko S. Filipović, Ozrenjaci ili Maglajci, Etnološki prikaz, Glasnik zemaljskog muzeja Sarajevo, sveska VII, Sarajevo 1952.,6.

¹⁴ M. S. Filipović, Đ. Mazalić, navedeno djelo, 91.

¹⁵ Milenko S. Filipović, Ozrenjaci ili Maglajci, Etnološki prikaz, GZMBH, VII, Sarajevo 1952., 6.

¹⁶ Šefik Bešliagić, Stećci, kataloško-topografski pregled, Sarajevo 1971.,197.

njoj potvrđuje i Nada Miletić u Arheološkom leksikonu Bosne i Hercegovine iz 1988. godine.

*Gornja Brijesnica, Lukavac, srednjovjekovna nekropola, sačuvano oko 15 stećaka u obliku sanduka i stele. Kasni srednji vijek.*¹⁷

XI Stećci na brdu Kvruga, Brijesnica-granica ka Seoni

Nekropola Kvruga se nalazi između sela Seona (Banovići) i Brijesnica Gornja (Lukavac), na 15,5 km sjeverozapadno od urbanog centra Banovića.

Nekropola zahtjeva detaljno stručno istraživanje, međutim neprohodnost terena i njegova zagađenost minama ne dozvoljavaju uvid u sadašnje stanje.¹⁸

XII Stećak ispred Doma kulture u Lukavcu

U parku ispred Centra za kulturu (Dom kulture) u Lukavcu nalazi se jedan stećak. Radi se o srednjovjekovnom kamenom nadgrobniku koji je 2010. godine izmiješten s lokaliteta u blizini vode Lještak u Prlinama, naselje Šikulje. Na prvobitnom lokalitetu¹⁹ je bio ugrožen usljed eksploatacije s površinskog kopa.²⁰

Po obliku stećak je sljemenjak sa postoljem. Nije sačuvan u cijelosti te su primjetna oštećenja. Dimenzije stećka su sljedeće: dužina stećka 100 - 110 cm, visina 50, a širina 54 cm, dužina postolja 125 cm, visina postolja 22 - 25 cm. Dužina desne i lijeve ivice krovnog svoda iznosi po 30 cm. Stećak nema natpisa, ni jasno vidljivih ukrasa.

Dakle, danas se ovo dobro kulturno-historijskog naslijeđa nalazi u pomenutom parku, tik uz biste narodnih heroja iz Drugog svjetskog rata, kao i bistu Josipa Broza Tita. Potrebno je uraditi mjere konzervacije i zaštite, kako bi se zaustavilo dalje propadanje.

¹⁷ Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, tom.II., Sarajevo 1988., 107.

¹⁸ M. Kovačević, navedeno djelo, 141.; Salih Kulenović, Edin Hadžimustafić, Stećci na području općine Banovići kao kulturno-historijsko naslijeđe, Zbornik radova sa naučnog skupa Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići, Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Tuzla-Banovići 2010., 114.; M. Kovačević, navedeno djelo, 141.

¹⁹ Detaljnije se locira; lijevo od izvora/vode Lještak, na putu prema rudniku. Na prijedlog Afana Ibrahimagića, 1988. god. i Ismeta Kavgića 1936. god. iz Šikulja, a uz pomoć Seada Hodžića, direktora Centra za kulturu Lukavac, ugroženi stećak je izmiješten iz Šikulja i prenesen u Lukavac (park ispred Centra za kulturu). Postoji mogućnost za utvrđivanje veze ovog stećka sa stećcima sa gore pomenutih lokaliteta u Šikuljama i Prlinama. Zbog promjena koje su nastale usljed eksploatacije rude na ovom području, danas nije moguće sasvim tačno precizirati izvorne lokacije ovog i/ili drugih stećaka s pomenutih lokaliteta.; podaci, usmeno dati autoru rada; Majda Kuduzović; Damir ef. Badžić, oktobar 2015.

²⁰ O izmiještanju pomenutog stećka nije bio upoznat Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa TK.

Sl. 3. Stećak u parku ispred Doma kulture u Lukavcu

Zaključak

Prije nego što je urađeno ovo istraživanje zainteresovanoj javnosti su bile poznate samo dvije lokacije nekropola stećaka na području općine Lukavac. Ovim istraživanjem spoznaja će biti proširena za još desetak nekropola. Uzimajući u obzir navedeno, vidimo da područje općine Lukavac uopće nije oskudno bosanskim srednjovjekovnim nadgrobnicima. Treba istaći da su i na ovom području, kao i susjednim, u prošlosti intenzivno uništavani i nestajali kameni spomenici. Neki stećci uništeni su djelimično ili potpuno zbog ratnih dejstava, prirodnih nepogoda, drugi pak od nesavjesne ljudske ruke i nemara.

Ovo istraživanje kao što vidimo registruje dvanaestak lokaliteta sa nekropolama stećaka koji su u manjoj ili većoj mjeri očuvani sve do danas. Očito je postojanje takvih nekropola na području općine Lukavac u znatno većem broju. Shodno tome, autor ovog rada, u saradnji sa nadležnim institucijama i zainteresovanim pojedincima ima namjeru ovo istraživanje nastaviti i dio srednjovjekovne prošlosti i naslijeđa Lukavca bar malo osvijetliti.

Izvori i literatura

1. Arhiva Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona
2. Topografske karte, razna izdanja i razni razmjeri
3. Karta rasprostranjenosti stećaka na području općine Lukavac, autor mr. sc. Rusmir Djedović

4. Katastarski planovi, www.katastar.ba
5. Izvještaj s terenskog istraživanja u Babicama, Tuzla, 1. juni 2015.
6. Podaci Mihada Sakića, Tuzla, 27. april 2015.
7. Podaci Majde Kuduzović, Lukavac, 7. oktobar 2015.
8. Podaci Damira ef. Badžića, Šikulje, 7. oktobar 2015.
9. Podaci Safeta Pašića, Šikulje 25. oktobar 2015.
10. Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, tom II, Sarajevo 1988.
11. Ambrozije Benković, Tuzlansko područje negda i sada. S posebnim obzirom na vjerske prilike, Županja-Đakovo 1971.
12. Šefik Bešlagić, Stećci – kataloško-topografski pregled, Sarajevo 1971.
13. Milenko S. Filipović i Đorđe Mazalić, Manastir Ozren, Spomenik SAN, Beograd 1951.
14. Milenko S. Filipović, Ozrenjaci ili Maglajci, Etnološki prikaz, Glasnik zemaljskog muzeja Sarajevo, sveska VII, Sarajevo 1952.
15. Salih Kulenović, Etnološka razmatranja stanovništva i naselja na području površinskog kopa Šikulje, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, br.16, Tuzla 1991.
16. Munisa Kovačević, Stare nekropole na području općine Banovići, Baština sjeveroistočne Bosne. Časopis za baštinu, kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe, broj 2, Tuzla 2010.
17. Salih Kulenović, Edin Hadžimustafić, Stećci na području općine Banovići kao kulturno-historijsko naslijeđe, Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići, Zbornik radova sa naučnog skupa, Tuzla-Banovići 2010.

Summary

Tombstones in the area of Lukavac

Tombstones (Stećci), Bosnian medieval gravestones, petrified witnesses of time, our most significant monuments of the cultural heritage of the Middle Ages. The specific expression of the cultural and socio-economic situation of the medieval period.

According to the previous expert and scientific literature, area of Lukavac has a few necropolis medieval Bosnian tombstones (stećaka). Therefore, the current findings have suggested that this area is very poor with tombstones which would mean a relatively modest medieval past.

This paper first gives a detailed overview of the current known and unknown knowledge in the literature and some field research of tombstones (stećaka) in the area of Lukavac.

Key words: *Tombstones (Stećci), Middle Ages, tombstones, Mramor, Lukavac, Brijesnica, Šikulje*